

Prof. zw. dr hab. Andrzej Jaeschke

Kraków, 27 maja 2017 r.

Wydział Humanistyczny

Instytut Politologii

Uniwersytetu Pedagogicznego

im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

### **Recenzja**

**w przedmiocie spełnienia przez dysertację doktorską „Idea nowego człowieka w  
praktyce szkolnictwa żydowskiego w Polsce w latach 1957 – 1968” wymogów  
określonych dla postępowania w sprawie nadania stopnia doktora nauk o polityce w  
ustawie o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki pani  
magister Wiesławy Młynarczyk**

Problematyka szkolnictwa żydowskiego w Polsce nie doczekała się do tej pory całościowej naukowej refleksji. Zaś szczególnie dotkliwe luki dotyczą zagadnień związanych z próbami wdrażania do praktyki koncepcji ideowej mającej na celu ukształtowanie w procesie wychowawczym nowego żydowskiego człowieka. Bowiem ten temat w ogóle nie został poddany naukowej analizie. Nie znaczy to – oczywiście – że problematyka szkolnictwa żydowskiego w Polsce była nieobecna w naukach humanistycznych. Zagadnienie to pojawia się podczas analizy polityki narodowościowej realizowanej po II wojnie światowej. Jest traktowane jako jeden z fragmentów polityki narodowościowej państwa. Sporo pozycji poświęcono wybranym zagadnieniom funkcjonowania szkolnictwa żydowskiego. Wiele interesujących informacji zawierają krótkie monografie pojedynczych szkół żydowskich. A także prace bądź stricte historyczne bądź socjologiczne dotyczące problematyki postaw i zachowań młodzieży żydowskiej.

Dlatego dobrze się stało, że Autorka recenzowanej dysertacji podjęła się niewątpliwie ambitnego zadania przybliżenia współczesnemu czytelnikowi założeń teoretycznych modelu „nowego człowieka” i koncepcji praktycznego wcielania tej idei w życie w szkolnictwie żydowskim w Polsce od „przełomu październikowego” do czasu emigracji w 1968 roku.

Idea kształtowania „nowego człowieka” nie była oczywiście zjawiskiem właściwym tylko środowisku żydowskiemu. Było to zjawisko znacznie szersze, szczególnie widoczne w okresie tworzenia kultury socrealizmu. Stąd idea ta nie miała kształtować żydowskiego nowego człowieka ale socjalistycznego nowego człowieka w ogóle.

Tytuł pracy narzucił Autorce określony układ i określoną konstrukcję pracy. Wynikała ona także z przyjętej koncepcji trój analitycznej, w której pierwszym elementem było przybliżenie czytelnikowi historii społeczności żydowskiej w Polsce po 1945 a szczególnie po 1956 roku. Elementem drugim było odtworzenie polityki narodowościowej w Polsce od 1945 roku, której elementem była szeroko rozumiana polityka oświatowa, a w jej obrębie polityki oświatowe adresowanie do poszczególnych mniejszości narodowych. W tym adresowanej do dzieci i młodzieży żydowskiej. Analizie poddała także działalność Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce i jej wpływ na kreowanie szkolnictwa żydowskiego po 1956 en Te dobrze dobrane kierunki analizy pozwoliły postawić – i odpowiedzieć Autorce na bardzo interesujące pytania badawcze. Odpowiedzi, które piszącego te słowa bardzo zainteresowały i intelektualnie zainspirowały. Nie wnikając w szczegóły Autorka stawiając te pytania udanie odpowiedziała na pytanie czy ideologia „nowego człowieka” została w jakiejś mierze zaakceptowana jako element żydowskiej tożsamości. I wreszcie- jak po upływie wielu lat – ówczesna młodzież a dzisiaj osoby w dojrzałym wieku i stosownym bagażem doświadczeń – oceniają ówczesne czasy i czy w jakiś sposób identyfikują się z tymi szkołami i ideami tam wcielany. Wreszcie inspirująca intelektualnie jest odpowiedź na pytanie na ile szkolnictwo żydowskie pozwoliło zachować uczęszczającej tam młodzieży tożsamość narodową w Polsce. Czy dla jej zachowania nauka w szkole żydowskiej była warunkiem wystarczającym czy tylko koniecznym? A może nie miała ważnego znaczenia.

Praca doktorska składa się z czterech rozdziałów zasadniczych, poprzedzonych stosownym wstępem. Pracę wieńczy zakończenie. Zawiera także wykaz skrótów, obszerną bibliografię oraz czternaście dokumentów a także – rzecz nader cenną – dziewięć wywiadów przeprowadzonych przez Autorkę poza granicami kraju z byłymi uczniami szkolnictwa żydowskiego w Polsce przed 1968 rokiem.

Każdy z rozdziałów podzielony został na podrozdziały, a niektóre z nich na jeszcze mniejsze części. Wewnętrzna konstrukcja pracy podporządkowana została zasadzie przejrzystości i logicznego układu całości pracy.

Praca jest obszerną, co wynika z zakresu tematycznego dysertacji a także z wykorzystanego różnorodnego materiału poddanego badaniom.

Analiza tekstu pozwala na uprawniony pogląd, iż tytuł pracy odpowiada jej merytorycznej zawartości. Pozwala ona także stwierdzić, iż Autorka zachowała właściwe proporcje pomiędzy zasadniczą częścią dysertacji a wstępem do niej i zakończeniem. Zachowała także właściwe proporcje pomiędzy poszczególnymi rozdziałami pracy.

W rozdziale pierwszym Autorka omawia dzieje szkolnictwa żydowskiego w Polsce w latach 1945-1956. Wskazuje w nim na początkową różnorodność. Udanie udowadnia pogląd, że wielowątkowość tego szkolnictwa wynikała z dużej różnorodności środowiska żydowskiego w Polsce. Najwięcej uwagi poświęca żydowskim szkołom państwowym, powstałym po upaństwowieniu szkół Centralnego Komitetu Żydów w Polsce. Trafnie wskazuje na rolę w tym procesie żydowskich członków Polskiej Partii Robotniczej, a po 1948 roku żydowskich członków Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Sporo miejsca poświęciła kwestiom ideologicznym w programach nauczania a także pierwszym próbom budowania na bazie żydowskiego szkolnictwa modelu „nowego człowieka”. Pojawia się też refleksja na modelem szkolnej żydowskości.

Rozdział drugi dotyczy kluczowych zagadnień dotyczących szkolnictwa żydowskiego w Polsce po roku 1956. Autorka niewątpliwie trafnie wiąże zachodzące w tym czasie zmiany zarówno w sferze politycznej ( odwilż październikowa) a także w sferze składu społeczności żydowskiej w Polsce ze względu na szeroką ostatnią falę repatriacji z ZSRR w tym repatriacji ludności żydowskiej.

Autorka pokazała główne elementy obrazu szkolnictwa żydowskiego a więc strukturę i organizację tego szkolnictwa a także treści kształcenia prezentowane w tych szkołach. Zwraca uwagę na zagadnienia związane z korelacją lub jej brakiem między treściami kulturowymi (język, religia) prezentowanymi w rodzinnym domu i w szkole, problemy z szerszą nieznaną języka jidysz nie tylko wśród dzieci i młodzieży ale również wśród kadry nauczającej. Wreszcie Autorka przedstawia kwestie związane z ocenami wyników nauczania. Pozwala to na ocenienie na ile kwestia wychowania nowego żydowskiego człowieka współgrała z faktycznymi możliwościami jego realizacji.

Rozdział trzeci poświęcony został zagadnieniu kluczowemu a więc założeniom i celom ideowym i politycznym, które starano się realizować w szkolnictwie przeznaczonym dla młodzieży żydowskiej od 1956 do 1968 roku. Autorka analizuje szereg ważnych zagadnień szczegółowych, które skupiają się w dwóch problemowych węzłach. Pierwszy dotyczy polityki oświatowej wobec ludności żydowskiej na tle generalnej polityki oświatowej w PRL w tym okresie czasu. Autorka pisze o jej elementach realizowanych poprzez Ministerstwo Oświaty a także politykę Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w oparciu o

założenia polityki oświatowej formułowanych przez kierownictwo PZPR. Drugie kluczowe zagadnienie, których zajęła się Autorka to określenie roli i znaczenia Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce w kształtowaniu oblicza polityczno-ideologicznego szkół żydowskich. Dla piszącego te słowa bardzo interesujące są te fragmenty, które dotyczą dnia codziennego tej edukacji: organizowanie obchodów świąt państwowych, działalności organizacji uczniowskich, w tym kół zainteresowań, kwestia edukacji kulturowej, kultywowanie pamięci o Holocaulście a także kwestie wiedzy o Izraelu i problematyce emigracji.

Równie interesujący jest rozdział czwarty. W rozdziale tym Autorka przedstawia formułowany z dzisiejszej perspektywy stosunek ówczesnych uczniów i nauczycieli do realizowanej w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych ideologii nowego żydowskiego człowieka. Tu Autorka formułuje uwagi dotyczące kompatybilności lub jej braku pomiędzy teorią a praktyką a więc założeniami ideowymi a praktyka wcielania jej w życie. Nader ciekawe i poszerzające niewątpliwie wiedzę w tej materii są oceny uczniów do tyżące ich stosunku do komunizmu, kwestii ich odnoszenia się do języka hebrajskiego i państwa Izrael, do religii i historii narodu żydowskiego. Wreszcie ich stosunek do kwestii ewentualnej emigracji do Izraela. Wiele nowych i interesujących informacji dostarczają końcowe fragmenty ostatniego rozdziału dotyczące wspomnień o ówczesnych szkołach a także o wpływie jaki wywierał nowy zachodni styl życia na młodzież żydowską.

Zawarta w czterech rozdziałach zasadniczych częściowo – dla czytelnika – nowa wiedza o faktach i odzwierciedleniu ówczesnych wydarzeń w świadomości „uczestników wydarzeń” nie byłaby możliwa bez wykorzystania dużej ilości źródeł. Autorka w sposób nader kompetentny wykorzystwała wiele jej segmentów.

Po pierwsze dokonała kompetentnej i precyzyjnej analizy źródeł archiwalnych. Wydaje się, że dotarła do wszystkich ważniejszych zasobów archiwalnych ulokowanych, - wspomnijmy najważniejsze – w Żydowskim Instytucie Historycznym, w Archiwum Akt Nowych, w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. Dokonała kwerendy materiałów archiwalnych umieszczonych w archiwach wojewódzkich ( Warszawa, Wrocław, Szczecin, Łódź) a także w archiwum w Legnicy. Obszernie wykorzystwała także w Archiwum Zarządu Głównego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce. Dotarła także do pojedynczych materiałów archiwalnych w małych instytucjach muzealnych na polskiej prowincji. Kwerenda materiałów archiwalnych dowodzi – w opinii piszącego te słowa – wartej podkreślenia wysokiej staranności w tym elemencie pracy naukowej.

Po drugie Autorka wykorzystała bogaty zestaw aktów prawnych zarówno rangi ustawowej jak aktów prawnych niższego rzędu w postaci zarządzeń Ministra Oświaty oraz innych aktów normatywnych zawartych w dziennikach urzędowych Ministerstwa Oświaty.

Po trzecie dokonała analizy i wykorzystała obszerny zestaw dokumentów publikowanych różnej proveniencji. Między innymi statystyki szkolnictwa publikowane w ciągu kilkunastu lat.

Sporo uwagi poświęciła kwerendzie wybranych gazet. Zarówno tych w języku polskim jak angielskim oraz jidisz.

Bibliografię uzupełniają opublikowane dzienniki, wspomnienia i wywiady oraz imponująca liczba (183) monografii i artykułów. Na szczególne uznanie zasługuje przeprowadzenie przez Autorkę kilkudziesięciu wywiadów z byłymi uczniami oraz nauczycielami szkół żydowskich w Polsce po 1956 roku. Zawarte w nich treści stanowią o wysokiej wartości i jakości dysertacji doktorskiej.

Już tylko z „kronikarskiego obowiązku” należy podkreślić wykorzystanie przez Autorkę materiałów zawartych w filmach dokumentalnych, tekstach literackich oraz ze stron internetowych.

Podsumowując Autorka wykazała się bardzo dobrą znajomością źródeł oraz wysoką kompetencją w ich naukowych wykorzystaniu. Jej warsztat naukowy nie budzi zastrzeżeń.

Słowem Pani mgr Wiesława Młynarczyk jawi się jako w pełni ukształtowany, dojrzały badacz interesującej Ją problematyki. Jest to wynikiem nie przypadkowego doboru tematu ale wieloletniej pracy jako badacza historii oraz myśli społecznej i politycznej społeczności żydowskiej w Polsce.

Również nie można mieć zastrzeżeń dla zastosowanych metod badawczych. Dostrzec można kompetentnie zastosowaną metodę historyczno-porównawczą (gdy analizuje ewolucję szkolnictwa żydowskiego), decyzyjną (przy przybliżaniu decyzji, uchwał czy dyrektyw), statystyczną (w kontekście analiz liczebności uczniów oraz ilości szkół), wreszcie geograficzną (gdy chodziło o analizę rozmieszczenia szkół).

W efekcie zastosowania techniki badania w postaci analizy treści w wymiarze jakościowym powstała praca merytorycznie znacząca, stanowiąca niewątpliwie istotny wkład w poznanie historii Żydów w Polsce, w jej mało znanym do tej pory aspekcie.

O wartości pracy decyduje również strona językowa dysertacji. Praca napisana jest dobrym naukowym językiem, jednak również językiem który nie stanowi przeszkody w

lekturze pracy przez mniej obznajomionego z tematyką czytelnika. Wydaje się, że praca po dokonaniu niezbędnych korekt (np. szerszy kontekst historyczny i kulturowy ) i starannej redakcji może być opublikowana w formie dostępnej dla „nieprofesjonalnego” czytelnika.

Biorąc to wszystko pod uwagę, uznaje, że dysertacja Pani mgr Wiesławy Młynarczyk spełnia wymogi pracy doktorskiej. W związku z tym wnioskuję o dopuszczenie doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

*Judety Janczyk*